

Boekbesprekingen

Hugo Koning (red. en vert.), *Mythen moet je niet geloven! Mytheverklaringen uit de oudheid vertaald door Hugo Koning, Budel: DAMON, 2016, ISBN: 9789463400510, 192 pag., €16,90.*

Niobe, getrouwd met de Thebaanse vorst Amphion, was moeder van veertien kinderen: zeven zonen en zeven dochters. Trots als zij was op haar indrukwekkende hoeveelheid nakomelingen, bespote Niobe de godin Leto omdat zij slechts twee kinderen ter wereld had gebracht: Apollo en Artemis. Dit kwam haar uiteindelijk duur te staan toen Apollo en Artemis in opdracht van Leto al haar veertien kinderen vermoordden. Niobe treurde zolang om haar verlies, dat zij uiteindelijk in steen veranderde.

Bovenstaande zal tegenwoordig door niemand meer worden opgevat als een gebeurtenis die daadwerkelijk heeft plaatsgevonden, hooguit als een mooi verhaal dat de lezer waarschuwt voor de gevaren van grootspraak. Een kritische houding tegenover de Griekse mythologie moeten we echter niet zien als een modern fenomeen. Al door de oude Grieken zelf werden hun mythen ter discussie gesteld en niet altijd feitelijk geloofd.¹ Dit blijkt wel uit het boek *Mythen moet je niet geloven!*, een bundel van Nederlandse vertalingen van mytheverklaringen uit de oudheid. '[...] iedereen die gelooft dat een mens in steen kan veranderen of een steen in een mens, is een sukkel' wordt hierin bijvoorbeeld betoogd door Palaiphatos, een rationalist uit de vierde eeuw v. Chr. Iemand maakte een stenen beeld van Niobe, zette dat op het graf van haar kinderen en zo kwam deze mythe de wereld in, aldus Palaiphatos.

Mythen moet je niet geloven! bestaat geheel uit dit soort rationalistische mytheverklaringen van drie Griekse auteurs – Palaphaitos, Herakleitos en een anonieme auteur – vertaald en toegelicht door classicus Hugo Koning. Het boek vangt aan met een inleiding van Koning, waar hij kort ingaat op de traditie van mytheverklaringen in de oudheid. De overige circa honderdvijftig pagina's worden gevuld met meer dan honderd rationalistische mytheverklaringen, allemaal met min of meer dezelfde opbouw. Eerst wordt er door Koning een korte samenvatting gegeven van de mythe, vervolgens lezen we de ontkrachting ervan door

de Griekse auteur (zoals 'een vrouw kan helemaal niet in steen veranderen'), waarna een rationalistische verklaring wordt aangereikt ('er was een stenen beeld van de vrouw gemaakt'). Op deze manier worden mythen zoals die over Ikaros, het paard van Troje en de werken van Herakles stuk voor stuk ontkracht.

In de inleiding biedt Koning een heldere, bondige analyse van de mytheverklaringen en daarmee een duidelijk kader waarbinnen de lezer ze kan duiden. Koning legt uit dat de rationalisten zich baseerden op de aanname dat alle mythen voortkwamen uit ware historische gebeurtenissen. Dat deze uiteindelijk leidden tot onmogelijke mythen, kwam volgens hen door misverstanden en misinterpretaties van de werkelijkheid. Het doel van de rationalisten was dan ook de ware historische gebeurtenis die ten grondslag zou liggen aan alle mythen, te ontwaren. In de praktijk leidde dit tot een vast stramien van verklaringsmodellen die de eenentwintigste-eeuwse lezer niet zozeer rationeel en realistisch voorkomen, maar juist absurd en ongeloofwaardig. Palaiphatos stelt bijvoorbeeld in veel van zijn verklaringen dat een misverstand is veroorzaakt door een mens die een dieren naam droeg. Zo werd Pasiphaë volgens hem niet verliefd op een stier, maar op een man die Tauros heette: het Griekse woord voor stier.

Dit rationalistische standpunt is later veel bekritiseerd door historici. In de verklaringsmodellen is namelijk geen ruimte voor verbeelding en creativiteit. Dat een mythe een product kon zijn van de menselijke geest, was volgens het rationalistische perspectief uitgesloten.² De verklaringen roepen hierdoor in de eerste instantie een zekere aversie op bij mij als lezer, omdat prachtige verhalen worden afgedaan als misverstande historische gebeurtenissen, waarbij de symbolische en metaforische betekenis ervan wordt genegeerd. Bovendien is het, doordat steeds hetzelfde soort verklaringsmodel wordt gebruikt, na zo'n tien mythen wel ongeveer duidelijk hoe de resterende negentig verklaard zullen worden.

De weerstand die de verklaringen van de mythen oproepen, komt voort uit mijn aanname dat er 'pure' Griekse mythen bestaan en dat de rationalistische verklaringen daar een aanval op zijn. Dit is echter de verkeerde manier om de rationalistische verklaringen te benaderen, zo beargumenteert classicus Greta Hawes in *Rationalizing myth in antiquity* (2014).³ De rationalisten probeerden met hun verklaringen de mythen juist zo te interpreteren dat ze nog steeds waarde hadden voor de mensen die niet geloofden dat, bijvoorbeeld, mensen in steen konden veranderen. Het toont aan dat de Griekse mythologie geenszins statisch was, maar flexibel, veranderlijk en multi-interpretabel. Of zoals Hawes zegt: 'It [de rationalistische mytheverklaringen] does not signal the death of myth or the corruption of ancient storytelling traditions. It is not antithetical to the authenticity and purity of Greek myth. It is myth.'⁴ De rationalistische verklaringen maakten deel uit van de veranderlijke traditie van de Griekse mythologie en zijn daarom een unieke bron waaruit blijkt hoe Grieken omgingen met hun eigen (mythologische) verleden. Zij gaven de mythen op zo'n manier vorm, dat het een voor henzelf bruikbare geschiedenis werd waarmee zij

de Griekse auteur (zoals 'een vrouw kan helemaal niet in steen veranderen'), waarna een rationalistische verklaring wordt aangereikt ('er was een stenen beeld van de vrouw gemaakt'). Op deze manier worden mythen zoals die over Ikaros, het paard van Troje en de werken van Herakles stuk voor stuk ontkracht.

In de inleiding biedt Koning een heldere, bondige analyse van de mytheverklaringen en daarmee een duidelijk kader waarbinnen de lezer ze kan duiden. Koning legt uit dat de rationalisten zich baseerden op de aanname dat alle mythen voortkwamen uit ware historische gebeurtenissen. Dat deze uiteindelijk leidden tot onmogelijke mythen, kwam volgens hen door misverstanden en misinterpretaties van de werkelijkheid. Het doel van de rationalisten was dan ook de ware historische gebeurtenis die ten grondslag zou liggen aan alle mythen, te ontwaren. In de praktijk leidde dit tot een vast stramien van verklaringsmodellen die de eenentwintigste-eeuwse lezer niet zozeer rationeel en realistisch voorkomen, maar juist absurd en ongeloofwaardig. Palaiphatos stelt bijvoorbeeld in veel van zijn verklaringen dat een misverstand is veroorzaakt door een mens die een dierennaam droeg. Zo werd Pasiphaë volgens hem niet verliefd op een stier, maar op een man die Tauros heette: het Griekse woord voor stier.

Dit rationalistische standpunt is later veel bekritiseerd door historici. In de verklaringsmodellen is namelijk geen ruimte voor verbeelding en creativiteit. Dat een mythe een product kon zijn van de menselijke geest, was volgens het rationalistische perspectief uitgesloten.² De verklaringen roepen hierdoor in de eerste instantie een zekere aversie op bij mij als lezer, omdat prachtige verhalen worden afgedaan als misverstande historische gebeurtenissen, waarbij de symbolische en metaforische betekenis ervan wordt genegeerd. Bovendien is het, doordat steeds hetzelfde soort verklaringsmodel wordt gebruikt, na zo'n tien mythen wel ongeveer duidelijk hoe de resterende negentig verklaard zullen worden.

De weerstand die de verklaringen van de mythen oproepen, komt voort uit mijn aanname dat er 'pure' Griekse mythen bestaan en dat de rationalistische verklaringen daar een aanval op zijn. Dit is echter de verkeerde manier om de rationalistische verklaringen te benaderen, zo beargumenteert classicus Greta Hawes in *Rationalizing myth in antiquity* (2014).³ De rationalisten probeerden met hun verklaringen de mythen juist zo te interpreteren dat ze nog steeds waarde hadden voor de mensen die niet geloofden dat, bijvoorbeeld, mensen in steen konden veranderen. Het toont aan dat de Griekse mythologie geenszins statisch was, maar flexibel, veranderlijk en multi-interpretabel. Of zoals Hawes zegt: 'It [de rationalistische mytheverklaringen] does not signal the death of myth or the corruption of ancient storytelling traditions. It is not antithetical to the authenticity and purity of Greek myth. It is myth.'⁴ De rationalistische verklaringen maakten deel uit van de veranderlijke traditie van de Griekse mythologie en zijn daarom een unieke bron waaruit blijkt hoe Grieken omgingen met hun eigen (mythologische) verleden. Zij gaven de mythen op zo'n manier vorm, dat het een voor henzelf bruikbare geschiedenis werd waarmee zij

hun identiteit konden creëren.

Zij die zich graag verliezen in de Griekse mythen zoals we die in de hedendaagse samenleving kennen, doen er beter aan om een ander boek over de Griekse mythologie te zoeken. Degenen die zich graag willen verdiepen in de rol van de mythologie in het oude Griekenland en de betekenis van de verhalen in de samenleving waar zij uit voortkomen, hebben aan de bundel een zeer interessant boek. Het handzame formaat, de inzichtelijke inleiding van Koning en de namenindex achterin, maken *Mythen moet je niet geloven!* zowel een waardevolle bron voor kennis als een leuk boek om af en toe doorheen te bladeren.

Fardau Mulder

Noten

1. Greta Hawes, *Rationalizing Myth in Antiquity, first edition* (New York: Oxford University Press, 2014),
2. Hawes, *Rationalizing Myth*, 5.
3. Hawes, *Rationalizing Myth*.
4. Hawes, 226.

Michiel Leezenberg, *De minaret van Bagdad: seks en politiek in de islam*. Amsterdam: Prometheus, 2016, ISBN: 9789035144187, 210 pag., €18,99.

In tegenstelling tot de dominante interpretatie van de afgelopen Tweede Kamerverkiezingsuitslag¹, kan worden vastgesteld dat Geert Wilders de grote winnaar is. Niet zozeer omdat de PVV vijf zetels won, maar meer omdat het de partij de afgelopen tien jaar is gelukt om het rechts-nationalistische discours van een vermeende clash tussen ‘de’ tijdloos agressieve, repressieve en intolerante islam en ‘onze’ zogenaamde normen en waarden *mainstream* te maken. Dit discours is grotendeels overgenomen door de VVD, CDA en nieuwkomer FvD – die samen met de PVV gewonnen hebben² – maar heeft ook links bereikt.³ Overigens is dit niet uniek voor Nederland, maar een Europees fenomeen; Le Pen in Frankrijk is hier slechts één voorbeeld van.⁴

Een poging om dit discours historisch te ontcrachten verscheen, wellicht niet geheel toevallig op 15 januari 2017, vlak voor de verkiezingen: *De minaret van Bagdad: seks en politiek in de islam* van Michiel Leezenberg (1964), als filosoof verbonden aan de Universiteit van Amsterdam. De basis van het boek wordt gevormd door de constatering dat seks ‘een integraal bestanddeel’ is van de Europese beeldvorming van de islam. Dit beeld is echter onderhevig geweest aan een radicale

verandering; waar meer dan een eeuw geleden moslims werden gezien 'als slaven van hun passies' en de islam als 'wuft, sensueel, passief en verleidelijk; kortom, als bij uitstek *vrouwelijk*', bestaat nu het beeld van de islam als 'bebaard en patriarchaal, als agressief, overseks en gewelddadig, als repressief ten aanzien van vrouwen en homo's – kortom als *mannelijk* in de slechtste zin van het woord.' Leezenberg stelt dan ook de noodzakelijke vraag: 'Wat is hier gebeurd?'⁵

Met als uitgangspunt 'dat seksualiteit niet simpelweg een tijdloos en universeel gegeven is, maar een cultureel wisselend en historisch veranderlijk verschijnsel',⁶ stelt Leezenberg dat moderniteit, die haar intrede deed in het kielzog van het Europees imperialisme, de opvattingen over seksualiteit in het Midden-Oosten sterk heeft veranderd. Waar in het voormoderne⁷ Midden-Oosten heel openlijk en zonder veel preutsheid werd geschreven over allerlei vormen van wat wij tegenwoordig als 'seks' aanduiden en er onder islamitische juristen een sterke terughoudendheid bestond wat betreft het opleggen van strenge straffen voor seksuele vergrijpen, wordt het moderne Midden-Oosten, vanuit een Foucauldiaans perspectief, gekenmerkt door moderne repressievere opvattingen over seksualiteit.⁸

Zo heeft het nationalisme, met als uitgangspunt de moderne natiestaat, de verhoudingen tussen man en vrouw geherdefinieerd: waar de bereidheid om te sterven voor het vaderland, paradoxaal vaak vrouwelijk voorgesteld, onder mannen werd gezien als de hoogste vorm van mannelijkheid, dienden vrouwen het vaderland van nieuw leven te voorzien. Deze nieuwe, strikte rolverdeling leidde ook tot een nieuw soort homofobie: 'Seks diende reproductief te zijn, en dus heteroseksueel.' In tegenstelling tot het voormoderne Midden-Oosten werd homoseksualiteit nu beschouwd als onnatuurlijk.⁹ Nationalisme, als openlijk seksuele vorm van politiek, is nog steeds het dominante politiek kader en viert tegenwoordig niet alleen in Europa hoogtij.

Ook de in de jaren zestig opkomende burgerlijke consumptiecultuur heeft het Midden-Oosten bereikt en duidelijk invloed gehad op 'de beleving en beoefening van seks onder hedendaagse moslims': voorbehoedsmiddelen, lokale pornofilms, pikante lingerie en abortussen zijn ook in het Midden-Oosten eenvoudig te verkrijgen. Het vooroordeel dat de 'seksuele revolutie' dit gebied niet zou hebben bereikt en dat tegenwoordig vrouwen, homo's en lesbiennes hier niet openlijk en vrij over seks praten is dan ook incorrect.¹⁰ Echter, de manier waarop erover wordt gesproken is repressief modern: seks is helemaal geen vrijheid, maar een sociale verplichting 'die seks en genot tot waren of consumptieartikelen reduceert, en seksuele partners tot consumenten'.¹¹

Daarnaast is het salafisme, de fundamentalistische stroming binnen de islam, door het communisme geïnspireerd. Het communistische idee van een 'Methode', in het Arabisch *minhadi*, ofwel een totale blauwdruk voor het dagelijkse leven, is terug te vinden in het salafisme. Dit komt tot uiting in alle leefregels waaraan salafisten menen te voldoen. Daarnaast is het kenmerkende streven naar ideologische zuiverheid

en de islam te ontdoen van culturele invloeden te herleiden tot de sterke nadruk op het eigene van de Europese Romantiek. Zo beschouwd kent het salafisme haar oorsprong dus niet in de islam, maar in een moderne Europese totalitaire ideologie en een 'negentiende-eeuwse Duitse obsessie' met authenticiteit.¹²

Dat het doen en laten van hedendaagse moslims overigens 'iets' met de islam te maken heeft is volgens Leezenberg wel 'waar maar triviaal.' Het verklaart namelijk niet waarom bijvoorbeeld de gruwelijkheden van IS ten opzichte van vrouwen en homoseksuelen 'voor het allereerst in de islamitische geschiedenis' worden gepleegd.¹³ Door juist de onderliggende complexe historische ontwikkelingen ten tonele te brengen, ontkracht Leezenberg dan ook de belangrijkste misvatting over de islam:

Zo is de emancipatie van vrouwen en homo's in de hedendaagse wereld niet problematisch omdat de islam 'nog niet modern is', maar juist omdat hij *wel* modern is – zij het niet per se op een manier die liberale, seculiere westerlingen zal bevallen.¹⁴

Hiermee wil Leezenberg aantonen dat het 'islamdebat' gebaseerd is op een fundamenteel verkeerd uitgangspunt. De slotzin luidt dan ook: 'We zijn, of we dat nou leuk vinden of niet, allemaal modern.'¹⁵

Maar hoe vertaalt zich dit dan in de radicale verandering van de Europese beeldvorming van de islam? Leezenberg stelt wel dat Europa zowel haar seksuele verlangens als angsten op het Midden-Oosten projecteert, maar gaat voorbij aan de functie die deze beeldvorming, en haar onderliggende discours, vervult in Europa. Zoals Edward Said uitvoerig heeft geanalyseerd in *Orientalism* fungeert het negatieve stereotiepe beeld van de islam als spiegelbeeld van het Europese zelfbeeld.¹⁶ Waar de 'vrouwelijke' islam een eeuw geleden het spiegelbeeld was van het 'mannelijke' Europa dat haar lusten in bedwang kon houden, is de 'mannelijke' islam tegenwoordig het spiegelbeeld van het 'vrouwelijke' Europa dat zogenaamd seksueel bevrijd is.¹⁷ Het punt is dat dit meer zegt over het radicaal veranderend Europese zelfbeeld dan over de daadwerkelijke situatie in het Midden-Oosten. Ofwel: de islam is de essentialistische 'Ander' waar ten opzichte van Europa zich definieert.

Ook, en nog belangrijker, gaat Leezenberg niet in op de door Said blootgelegde relatie tussen het negatieve stereotiepe discours over de islam en politieke macht. Het uit dit discours voortvloeiende beeld vormt namelijk de basis voor een Europees superioriteitsgevoel die als rechtvaardiging dient voor het onderdrukken en controleren van moslims. Dit gold niet alleen voor het Europees imperialisme, maar geldt nog steeds voor de nekoloniale geschiedenis van Irak, Afghanistan, Palestina, en ook in Europa waar moslims worden gediscrimineerd en gemarginaliseerd. Dit discours is koren op de molen van IS en houdt daarmee de huidige vicieuze cirkel van geweld in stand.¹⁸ De functie van het discours is niet om de islam in al haar

complexiteit te kennen – denk aan Baudet die vindt dat generaliseren moet¹⁹ – maar politiek actief en dus niet onschuldig.

Om hieraan tegenwicht te bieden blijft een goed onderbouwde historische weerlegging belangrijk, maar is niet voldoende omdat het altijd start vanuit het defensief. Dat de islam en moslims net als iedereen modern zijn is evident. Dit hoeft niet steeds te worden aangetoond als reactie op het historisch onthoudbare discours van zogenaamde 'islamcritici'. Een meer offensieve houding is gewenst in het 'islamdebat'. Een houding die niet alleen de politieke machtsfunctie van dit discours blootlegt maar ook vormgeeft aan een op zich zelfstaand alternatieve discours.²⁰ Een goed startpunt is les negen, 'Koester uw taal', uit Timothy Snyders *Over Tirannie: Vermijd uitspraken die iedereen al doet. Verzin uw eigen bewoordingen, ook als u alleen maar wilt overbrengen wat iedereen volgens u zegt.*²¹

Willem van der Sluis

Noten

1. Volkskrant, "Internationale media over verkiezingsuitslag: klap voor populisme, Rutte is de held", <http://www.volkskrant.nl/politiek/internationale-media-over-verkiezingsuitslag-klap-voor-populisme-rutte-is-de-held~a4475099/> (geraadpleegd: 28-5-2017)
2. Rutger Bregman, "De grote winnaar is Geert Wilders (en waarom GroenLinks niet moet meeregeren)", <https://decorrespondent.nl/6425/de-grote-winnaar-is-geert-wilders-en-waarom-groenlinks-niet-moet-meeregeren/908005543500-5679fee7> (geraadpleegd 28-5-2017).
3. Jan Willem Duyvendak en Josip Kesic, "Het beste land ter wereld: To be Dutch or not to be", <https://www.groene.nl/artikel/to-be-dutch-or-not-to-be> (geraadpleegd: 28-5-2017)
4. Jeroen van Raalte, "In deze landen maakt rechts-populisme zijn opmars: Opkomst rechts nationalisme in EU", <http://www.volkskrant.nl/buitenland/in-deze-landen-maakt-rechts-populisme-zijn-opmars~a4306089/> (geraadpleegd: 28-5-2017)
5. Michiel Leezenberg, *De minaret van Bagdad: seks en politiek in de islam* (Amsterdam: Prometheus, 2016), 7-8.
6. Leezenberg, *De minaret van Bagdad*, 14.
7. Leezenberg hanteert de term voormodern. Hier vallen zowel de klassieke als vroegmoderne tijd onder tot ca. 1800.
8. Leezenberg, *De minaret van Bagdad*, 35-41.
9. Idem, 134-147.
10. Idem, 165-169 en 197-198.
11. Idem, 164.
12. Idem, 172-173.
13. Idem, 181-182.

14. Idem, 9.
15. Idem, 197-198.
16. Edward W. Said. *Orientalism* (London: Penguin, 2003)
17. Paul Mepschen, Jan Willem Duyvendak en Evelien H. Tonkens, 'Sexual Politics, Orientalism and Multicultural Citizenship in the Netherlands' *Sociology* 44 (2010): 962-979.
18. Mehdi Hassan, "Reactions to Manchester Bombing Show How Anti-Muslim Bigots Are "Useful Idiots" for ISIS", <https://theintercept.com/2017/05/24/reactions-to-manchester-bombing-show-how-anti-muslim-bigots-are-useful-idiots-for-isis/> (geraadpleegd: 1-6-2017)
19. Thierry Baudet, "Durf te generaliseren over de islam", <https://www.nrc.nl/nieuws/2012/11/02/durf-te-generaliseren-over-de-islam-1168145-a62067> (geraadpleegd: 1-6-2017)
20. Zie hiervoor het werk van Teun A. van Dijk: <http://www.discourses.org/download/articles/> (geraadpleegd: 6-6-2017)
21. Timothy Snyder. *Over Tirannie*. (Amsterdam: Ambo|Anthos, 2017)